

Kirkerådet, Mellomkirkelig råd, Samisk kirkeråd
Postboks 799 Sentrum

0106 OSLO

Dato: 03.04.2018

Vår ref: 18/00221-7 KEH

Deres ref:

Hørings svar fra Hamar biskop - Justering av hovedgudstjenesten og alminnelige bestemmelser

Høringstema 1: Hvordan øke kvaliteten og antall deltakere i gudstjenesten.

1a. Hvordan mener dere gudstjenestereformen har påvirket gudstjenestelivet i deres menighet og i Den norske kirke?

Reformbehovene som hadde utviklet seg ble formulert i tre kjernebegrep: stedegengjøring, involvering og fleksibilitet. Dette er et uttrykk for at vi trenger gudstjenester som står i samspill med tid og rom. Samtidig har vi erfart endringer i folks kirkevaner. Endringen består kort oppsummert i at bredden av gudstjenestedeltakere øker, men frekvensen avtar. Folk er mer utvelgende og går mer ved anledning enn av vane. Folk kommer når gudstjenesten berører livet direkte. Trosopplæringsreformen har skapt nye møtepunkt for alle generasjoner i søndagens gudstjeneste. I flere år har vi sett at dåpsfølgene er blitt større, og konfirmanter og andres medvirkning i gudstjenesten kan også gjenspeiles i kirkebenkene. Gudstjenestereformen gir oss et bedre verktøy enn før for å møte menneskers livsfølelse og kunne skape gjenkjennelse og mening.

Det er likevel ulike erfaringer i bispedømmet i hvordan gudstjenestereformen har påvirket gudstjenestelivet og økt kvaliteten og antall deltakere.

I Hamar bispedømmets årsrapporter de siste årene kan vi lese ulike utviklingstrekk. Der det arbeides strategisk og systematisk langs de linjene som styrker menneskers tilhørighet til kirken sin, og sammenhengen mellom livserfaringer og gudstjenesteliv – kan enkelte menigheter og prostier vise til positive resultater og økt oppslutning. Dette innebærer å fortsatt styrke trosopplæringen inn mot gudstjenesten. Dåp og konfirmantenes medvirkning er viktige satsingsområder inn mot gudstjenestearbeidet. Et godt lokalt samarbeid med barnehager, skoler og frivillig arbeid bidrar positivt. Et bevisst arbeid for integrasjon i lokalsamfunnets miljø og strukturer, og la dette også få komme til uttrykk i gudstjenestene, er med på å gi tilhørighet til kirkerom og gudstjeneste.

Noen menigheter har valgt en bevisst strategi med færre gudstjenester, for å styrke innholdet i den enkelte gudstjeneste, og slik skape mer attraktive gudstjenester. Det har på sikt ført til færre gudstjenestedeltakere. Det har vist seg vanskelig å hente inn igjen det brå fallet i deltakelse som kommer når flere gudstjenester plutselig kuttes, og man ser samtidig liten bevegelse mellom soknekirkene i samme kommune. Tilhørighet til egen soknekirke sitter svært dypt hos de fleste.

I sokn med økning i folketallet har man noen steder økt antall gudstjenester for å gi tilstrekkelig rammer for å lage gudstjenestene for sitt sted og for sin tid. I sokn med sterk nedgang i folketallet, og hvor også barnehager eller skoler legges ned, vil det naturlig bli både færre gudstjenester og færre gudstjenestedeltakere. De siste årene ser vi også at mindre tilgang på presteressurser spiller inn, og at det fører til færre gudstjenestedeltakere på steder der det er stor grad av ustabilitet på prestesiden. Når det i tillegg er færre dåp og konfirmanter (jf. årsrapport 2017) vil gudstjenestedeltakelsen gå ned.

Årsrapportene peker også på at der nedgangen i det totale gudstjenesteantallet er stort, kan det også noen steder skyldes vegring mot å bruke ressurser på gudstjenester det kommer få mennesker på. I de prostier det er arbeidet strategisk med å øke gudstjenesteantallet og fokus på anledninger som involverer lokalsamfunnet har man sett økt oppslutning om gudstjenestene. En bevisst satsing, og godt tverrfaglig samarbeid, vil også kunne øke kvaliteten på disse gudstjenestene.

Gudstjenestereformen har skapt en større bevissthet om gudstjeneste og liturgi i menighetene, men innføringsfasen har også skapt usikkerhet og slitasje mange steder. En opprydning i liturgisk musikk og liturgiske ledd der menigheten er aktivt deltakende, vil bedre dette og skape større gjenkjennelse på sikt. Samtidig må en fortsatt arbeide strategisk og praktisk med kontekstuelle gudstjenester som skaper gjenkjennelse til menneskers livserfaringer – og gi rom for dette.

1b. Hva har fungert godt, og hva har fungert dårlig ved gudstjenestereformen?

Flere proster rapporterte i 2013 at reformen overlot for mye til menighetsrådene. Det kirkelige demokrati ble satt på prøve når grunnordningen ble så deltaljfokusert. Begrepet stedegngjøring har skapt en del usikkerhet og frustrasjon viser også forskningsrapporten fra KIFO. Men det er ikke kontekstualisering å variere gudstjenestens grunnordning fra sokn til sokn i samme dalføre. For mye ble overlatt til smak og behag. Stedegngjøring handler mye mer om å skape og forme gudstjenester ut fra tid og sted og i samspill med menneskers livserfaringer – ut ifra sin kontekst. Stedegngjøring uttrykker en forståelse av gudstjenesten som livstolkning. Den skal skape gjenkjennelse til livet.

Hamar biskop vil særlig peke ut noen områder som har fungert godt:

- Det har fungert godt med muligheten til å fjerne den individualistiske syndsbejennelsen i starten av gudstjenesten.
- Gudstjenestereformen har satt større fokus på nattverd, og dette gjenspeiles i KIFO undersøkelsen med økt antall deltakere. Dette er bra, men det er også menigheter som har meldt inn om at det er en utfordring med at nattverd skal være normalordning.
- Det har også vært viktig at gudstjenestene er knyttet til trosopplæringsreformen, og mange av tiltakene har blitt godt integrert i gudstjenestene. Blant annet

bønnevandringer har flere steder i bispedømmet blitt et viktig ledd i menighetenes gudstjenestefeiring.

Den største utfordringen har vært knyttet til den liturgiske musikken, både for folk og prest. Dette vil nå bedre seg ved reduksjonen til kun tre serier.

Flere menigheter rapporterer også om en frustrasjon over det store materialet som reformen brakte med seg. Det har vært for mange valg som skulle gjøres på et usikkert kunnskapsgrunnlag. Derfor er noen gudstjenester nok satt sammen noe tilfeldig. En justering som strammer inn mulighetene, er derfor velkommen. Også flere menighetssvar har fungert dårlig, og det er bra at dette nå blir justert.

1c. Hvilke av de momentene som er nevnt overfor mener dere vi særlig bør rette vår oppmerksomhet mot i gudstjenestearbeidet fremover?

- Betydningen og forståelsen av stedegengjøring som kontekstuelle gudstjenester.
- Betydningen av å jobbe strategisk og kvalitativt med involvering.
- Arbeide med gudstjenestens dynamikk. Dette utfordrer spesielt prester og kantorer til fortsatt kvalitativt utviklingsarbeid i samarbeid med ansatte og frivillige.
- Gudstjenestens samlingsdel
- Følge opp funnene i Borg-undersøkelsen som viser at en liten andel gudstjenestedeltakere opplevde gudstjenesten som trosstyrkende. Det er viktig at preken blir et fokus, og at vi stiller spørsmålene om forkynnelsen oppleves kontekstuell, og i samsvar med folks liv.
- Det er viktig at det er tydelig i liturgien hvor man skal stå, da dette er noe som har skapt usikkerhet i flere menigheter.

1d. Hvilke behov ser dere for et mer variert gudstjenesteliv med ulike former for gudstjenester?

Det er viktig med et rikelig mangfold av gudstjenester og høymesser i Den norske kirke. Trosopplæringsreformen krever at det må være rom for et kreativt arbeid med liturgi. Dette arbeidet må komme nedenfra. Gudstjenestens ordning skal være bærende, men det må være mulighet for å «lage» gudstjenester. Dette er også viktig for å hele tiden stimulere til liturgisk nytenkning og utvikling for kirken. Særlig for ungdom og unge voksne vil det i fortsettelsen være behov for å lage egne tilpassede høymesser.

Høringstema 2: Almennelige bestemmelser for hovedgudstjenesten

Høringsspørsmål 2: Mener dere at det er behov for å justere eller presisere noe ved prosedyren for hvordan menighetens lokale grunnordning utarbeides og vedtas (jf. Almennelige bestemmelser)? Hva bør endres?

Hamar biskop mener at prostene kan følge opp at den lokale grunnordning er i henhold til retningslinjer. Biskopen har mulighet til å ivareta tilsynet ved å se til dette ved blant annet visitaser og andre besøk der hun deltar ved gudstjenester i de lokale kirkene. På denne måten vil det begrense byråkratiet, og styrke det lokale arbeidet med gudstjenestene.

Høringstema 3: Justeringer i hoveddel I. Samling, ledd 1-8

Pkt 3a) Ledd 1 Forberedelse

Hamar biskop slutter seg til denne justeringen.

3b: Ledd 1 Forberedelse

Hamar biskop slutter seg til denne justeringen.

3c: Ledd 2 Inngangssalme

Hamar biskop slutter seg til justeringen om at menigheten står ved inngangssalmen. Derimot fremstår det som unødvendig stramt å skulle presisere rekkefølgen ved det som bæres inn ved inngangsprosesjonen. Dette bør være noe den lokale prest avgjør utfra stedets ressurser og gudstjenestens kontekst.

3d: Ledd 3 Hilsen

Hamar biskop slutter seg til denne justeringen.

Høringsspørsmål 3e: Er dere enige i at samlingsbønnen ikke lenger blir obligatorisk, men et valgfritt ledd?

Hamar biskop mener samlingsbønnen bør forbli obligatorisk. Det er viktig å minne om at et av reformbehovene for hovedgudstjenesten var knyttet til samlingsdelen. For å unngå den uheldige overgangen fra nådehilsen til syndsbejennelse var det viktig å ha en slik bønn å speile seg imot på et tidlig tidspunkt. Dette er viktig i særdeleshet der man velger å ha syndsbejennelsen i samlingsdelen. Disse samlingsbønnene bør derimot ha et større preg av å ivareta intensjonen ved *Dagens bønn*. Hamar biskop ønsker derfor at det nå gjøres et større arbeid knyttet til samlingsbønnene, og at *Dagens bønn* tas bort i sin helhet.

Høringsspørsmål 3f: Har dere endringsforslag eller kommentarer til leddet syndsbejennelse i høringsforslaget?

Hamar biskop mener at syndsbejennelsen i all hovedsak bør plasseres i forbindelse med forbønnen, ledd 16. I samlingsdelen har syndsbejennelsen fått ledd 5, mens når den står i forkant av forbønnen har den ikke nummer. Dette er uheldig, da det kan se ut til at den ligger som et underpunkt av *Kunngjøringene*. Det kan også bli gitt et inntrykk av at det er som ledd 5, altså i samlingsdelen, det er foretrukket at den plasseres.

Hamar biskop ønsker å beholde formuleringen «La oss bøye oss for Gud og be om tilgivelse». Dette er en viktig folkekirkelige innledning til syndsbejennelsen, som møter folks livsfølelse på en breiere måte enn det som nå ligger i forslaget.

Det kan tyde på at det er en språklig feil i alternativ D; «og kjenner syndens makt i vårt hjerte». I nynorsk versjonen sies det «*våre hjerte*». Det vil være mer naturlig norsk å si også på bokmål «*våre hjerter*».

Hamar biskop mener antall alternativer bør ytterligere begrenses, men tar ikke stilling til hvilke syndsbejennelser som bør bestå. For å skape mer gjenkjennelse i gudstjenesten bør også syndsbejennelsen være mulig å kjenne igjen, og dette sikres best ved at menigheten har få muligheter å velge imellom. De alternativene som allerede er fjernet i dette høringsforslaget bør også være blant de som vurderes.

3g: Ledd 6 Bønnerop Kyrie

Hamar biskop slutter seg til denne justeringen.

3h: Ledd Lovsang Gloria

Hamar biskop slutter seg til denne justeringen.

Høringsspørsmål 3i: Er dere enige i at ledd 8 Dagens bønn blir obligatorisk i alle hovedgudstjenester, og ikke et valgfritt ledd?

Se argumentasjon under spørsmål 3e. Hamar biskop mener *Dagens bønn* bør fjernes i sin helhet, og heller la intensjonen ved disse bønnene bli en del av samlingsbønnen.

Høringsspørsmål 3j: Gi eventuelt andre kommentarer til høringstema 3?

Hamar biskop har ingen ytterlige kommentarer.

Høringstema 4: Justering i hoveddel II. Ordet, ledd 9-17

Høringsspørsmål 4: Har dere endringsforslag eller kommentarer til hoveddel II. Ordet?

4a: Ledd 9 Første lesning og Ledd 11 Andre lesning:

Hamar biskop støtter at menighetssvaret etter første og andre tekstlesning tas bort.

4b: Ledd 10 Bibelsk salme:

Hamar biskop slutter seg til denne justeringen.

4c: Ledd 12 Evangelium

Hamar biskop støtter at *Hallelujavers* blir obligatorisk som normalordning. Det bør derimot fremheves et av alternativene i liturgien. Hvis dette verset skal fungere på en optimal måte er det viktig å ha et vers som blir kjent for menigheten, og dette er enklere om det tydeliggjøres et alternativ som bør brukes i en normalordning. Hamar biskop vil også støtte at Evangelieprosesjon fortsatt er valgfritt.

4d: Ledd 13 Preken

Under dette punktet utgår setningen «I prekendelen kan det i samråd med liturgen legges inn aktualiserende, dramatiserende eller aktiviserende innslag som er samordnet med innholdet i prekenen». Hamar biskop spør om dette betyr at dette ikke lengre er tillatt, og i såfall om det er en klok beslutning. Det å innskrenke kreativiteten til presten ved forkynnelsen fremstår ikke som en fornuftig justering.

4f: Ledd 15 Salme

Hamar biskop slutter seg til denne justeringen.

4i: Ledd 17 Forbønn for kirken og verden

Hamar biskop støtter at det presiseres at *bønnevandringen* er en del av *forbønnen* og ikke en del av *nattverden*. Her har det blitt gjort ulike kombinasjoner i menighetene, og det er viktig å fremheve nattverden som noe annet enn kun en av postene i en bønnevandring.

Hamar biskop vil peke på setningen «Dersom det ikke feires nattverd i gudstjenesten, samles takkofferet inn her». Det bør tilføyes at det er mulig å samle inn takkofferet ved

utgangen - noe som er viktig ved store gudstjenester der det ikke tradisjonelt er nattverd, som for eksempel julaften og konfirmasjon.

Høringstema 5: Justeringer i hoveddel III. Nattverd ledd 18-21

Høringsspørsmål 5a: Kommenter gjerne nattverdpraksisen i menighetene i dag med tanke på særkalk og/eller intinksjon og med tanke på mottakelse av nattverd stående eller knelende på alterringen/altersranken?

I Hamar bispedømme er det vanlig å bruke intinksjon, med noen unntak. Kneling ved alterringen brukes flere steder på høytidsdager. Det rapporteres at dette har vært en god praksis for nattverd i menighetene.

Høringsspørsmål 5b: Gi gjerne kommentarer til valgene av ordene som er foreslått.

Hamar biskop støtter de vurderinger som er gjort rundt valg av ordene.

Høringsspørsmål 5c: Er dere enige i at takkofferet inngår i nattverdliturgien, og ikke i forbønnsleddet?

Hamar biskop slutter seg til denne justeringen, med noen kommentarer. Det er viktig å være klar over at det finnes en problematikk rundt sammenkoblingen mellom nattverd og pengeinnsamling. Selv om det teologisk er en logisk sammenheng er det ikke alltid det oppfattes slik av gudstjenestedeltakere og andre. Ved denne justeringen blir denne sammenkoblingen enda sterkere. Derfor bør det vurderes om det finnes enda bedre måter å forklare sammenhengene mellom innsamlingen og nattverden i selve liturgien.

Liturgien tar heller ikke høyde for nye måter å samle inn takkofferet på, slik som Vipps.

5d: Ledd 19 Takksigelse og bønn

Hamar biskop slutter seg til denne justeringen.

Høringsspørsmål 5e: Har dere kommentarer eller endringsforslag til ledd 19 og 20 i høringsforslaget?

Hamar biskop vil peke på setningen «Barn og andre som kommer fram og som viser at de ikke skal motta nattverden ...». Formuleringen *barn og andre* bør omformuleres, da det kan gi inntrykk av at barn ikke er velkomne, og det er i tillegg unødvendig å fremheve grupper på denne måten. Derfor bør det stå «De som kommer frem ...».

5f: Ledd 21 Måltidets avslutning

Hamar biskop slutter seg til denne justeringen.

Høringstema 6: Justeringer i de enkelte nattverdsbønner

Høringsspørsmål 6: Gi gjerne kommentarer eller endringsforslag til nattverdbønnene?

Hamar biskop mener det er viktig at språket i disse bønnene er gjenkjennbare, og ikke skaper distanse til menigheten. Som en generell betraktning er det fortsatt et noe uferdig språk i bønnene, og det oppfordres til å ta en ny gjennomgang av tekstene.

Hamar biskop mener at epiklesen bør være lik i alle bønnene. Slik det er foreslått er det for stor variasjon, og det formidles ulikt innhold. Noen steder bes det «Send din Ånd over disse gavene» (F), andre har «brødet og vinen» (E), mens noen inkluderer også «La din hellige Ånd komme over brødet og vinen og *over oss*». (D). Av pedagogiske hensyn

bør det være en likhet, og fokusere i all hovedsak på brødet og vinen. Det må antas at Den hellige ånd alt har kommet *over menigheten* før nattverdsfeiringen.

5h: Nattverdbønn b

Hamar biskop mener det ikke er behov for å tilføye «elskede». Det må kunne forutsettes at Gud elsker sin sønn. Det er uheldig at formuleringen «levde under samme kår som oss» nå er foreslått tatt ut. Dette skapte en positiv identifikasjon mellom gudstjenestedeltakere og Jesus. Formuleringen fremhever inkarnasjonen og gjør liturgien mer levende og nær.

Til formuleringen «i din hellige kirke nå og i all evighet» bør det problematiseres at dette kan oppfattes som at man skal være i kirken i all evighet. Noen gudstjenestedeltakere vil tolke dette konkret, og også om man tolker det abstrakt, kan det spørres om det skal være «kirke» i himmelen.

5m: Nattverdbønn G:

Hamar biskop mener det er positivt at det er utarbeidet et alternativ for bruk ved gudstjenester som har mange dåp.

En kommentar til «Du åpner din hånd og metter alt som lever med det gode». Dette er en unødvendig lang setning, da det må forutsettes at Gud metter oss med det gode. Derfor kan setningen være «Du åpner din hånd og metter alt som lever».

Høringsspørsmål 7: Har dere kommentarer eller endringsforslag til hoveddel IV. Sendelse?

Hamar biskop slutter seg til justeringene gjort i IV Sendelse.

Med vennlig hilsen

Solveig Fiske
biskop

Kenneth Hansen
teologisk rådgiver

Dokumentet er elektronisk godkjent og har derfor ingen signatur.

Mottakere:
Kirkerådet, Mellomkirkelig råd, Samisk
kirkeråd

Postboks 799
Sentrum

0106 OSLO